

Спеціалізованій вченій раді Д.11.051.03
Донецького національного університету
імені Василя Стуса МОН України

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертаційну роботу
НІКОНЕНКО Уляни Михайлівни на тему:
«ТРАНСФОРМАЦІЯ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
КРАЇН-ЕКСПОРТЕРІВ СИРОВИННИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ», подану на здобуття наукового ступеня доктора
економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини**

Актуальність обраної теми дисертаційної роботи

Макроекономічна політика є фундаментальним чинником розвитку будь-якої економіки. Водночас, сировинні економіки мають багато специфічних рис, зумовлених проблемами боротьби за перерозподіл ренти від природних ресурсів, низькою якістю інституційного середовища (зокрема, поширення корупції), особливостями вибору коротко- і довгострокових пріоритетів, включно з політикою обмінного курсу та підходами до управління потоками капіталу. У сукупності все це зумовлює виокремлення проблематики ресурсозалежних економік в окремий клас теоретичних та емпіричних досліджень, які мають вагоме значення для трансформаційних економік на кшталт України. Питання визначення оптимальної макрополітики в сировинних економіках, які суттєво залежать від високої волатильності сировинних ринків та реверсів потоків капіталу, на практиці не може бути знято з порядку денного, особливо в умовах підвищеної нестабільності світової економіки, що має не лише економічне, але й геополітичне підґрунтя.

Зазначена проблематика набуває особливої актуальності для України, оскільки структурні зрушення у вітчизняній економіці свідчать про посилення її сировинного характеру. Наприклад, зростання ролі аграрного сектора у структурі виробництва та експорту виглядає альтернативою розвитку, заснованому на інвестиціях у сферах діяльності з високим рівнем доданої вартості, проте не може вважатися повноцінним заміном для промислового сектора, який зберігає значну частку технологічного потенціалу. В цьому аспекті Україна істотно відрізняється від типових сировинних економік з моноекспортом сировини. Зміщення акцентів на користь розвитку

технологічного сектора вітчизняної економіки вимагає опрацювання дієвої макроекономічної політики, що дасть змогу послабити наслідки впливу циклів різких підйомів і спадів, зумовлених мінливістю надходжень від продажу сировинних ресурсів, та створити передумови для зростання економіки на технологічній основі.

З врахуванням зазначеного, дисертаційна робота Ніконенко Уляни Михайлівни, метою якої є розробка цілісної наукової концепції формування стабілізаційної політики в економіках країн сировинного типу з високим рівнем залежності від волатильності глобальних товарних ринків, є своєчасною та актуальною, має теоретичну та практичну цінність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету у межах науково-дослідних тем: «Екологізація в новітній парадигмі держави добробуту» (номер державної реєстрації 0117U000412, 2017–2019 рр.), Структурні, інституціональні та фінансові дисбаланси в глобальній економіці: традиційні та нові виклики економічній політиці та бізнес-стратегіям (номер державної реєстрації 0118U003177, 2018–2022 рр.), зокрема підрозділу «Флуктуюча глобальна економіка: структурні зрушення та дисбаланси», «Імперативи нової макрофінансової мікс-політики», «Рух факторів в глобальній економіці: асиметрії та дисбаланси».

Дисертаційна робота також пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт Уманського національного університету садівництва «Теоретико-методологічні та прикладні засади соціально-економічного розвитку аграрної сфери економіки України в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0116U003210, 2016–2018 рр.), зокрема підрозділу «Проблеми залучення іноземних інвестицій у національну економіку».

Матеріали дисертації використані в процесі розробки науково-дослідних тем ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» в рамках теми «Структурні трансформації економіки України: макро-, мезо- й мікрорівні» (номер державної реєстрації 0115U005679, 2015–2019 рр.), зокрема підрозділу «Трансформація податкового регулювання інноваційної діяльності в Україні та Польщі в контексті європейської інтеграції».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність

Аналіз змісту дисертаційної роботи, публікацій та автореферату Ніконенко У.М., дає змогу стверджувати, що дослідження відповідає поставленій меті та узгоджується із визначеними завданнями. Застосовані автором підходи до визначення об'єкта та предмета дослідження забезпечили змістовність наведеного в роботі матеріалу та одержання обґрунтованих висновків, які аргументують виконані завдання та підтверджують досягнення поставленої мети. За своїм науково-теоретичним рівнем, змістом та оформленням дисертаційна робота повною мірою розкриває теоретичний та практичний зміст досліджуваної проблеми.

Наведені в дисертації наукові положення та висновки носять об'єктивний характер, є достовірними, здобуті з використанням комплексу взаємодоповнювальних методів наукового дослідження економічних процесів та явищ. Для досягнення мети і вирішення завдань дисертаційної роботи використані такі загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: діалектичний, порівняльного аналізу, системно-структурний – для дослідження процесів глобалізації, відкритості для зовнішньої торгівлі й потоків капіталу та стабілізаційної політики в країнах – сировинних експортерах (п. 1.1, 1.2, 1.3); теоретичного узагальнення, аналізу, синтезу та групування – для дослідження динаміки світових сировинних цін (п. 2.1), для дослідження функціональних залежностей різних груп країн (п. 3.1); фільтру Ходріка-Прескотта – для виявлення трендової та циклічної компонент цінних індексів (п. 2.1); кореляційного аналізу – для оцінки характеру зв'язку між світовими цінами на сировину та макроекономічними детермінантами (п. 2.1); GARCH – для визначення волатильності цінних індексів на сировину (п. 2.1); векторної авторегресії – для аналізу чинників впливу на поведінку світових сировинних цін (п. 2.2) та для оцінки впливу фінансизації на розвиток глобальних сировинних ринків (п. 2.3); теоретичного узагальнення, абстрагування, порівняння, групування та регресійний аналіз – для оцінки впливу світових цін на сировину на основні макроекономічні показники країн – сировинних експортерів (п. 3.1, 3.2); метод теоретичного узагальнення, аналізу, індукції, дедукції та порівняння – для виявлення основних макроекономічних викликів для країн зі сировинною орієнтацією економіки (п. 3.3); формалізації, моделювання, графічні та регресійний аналіз – для оцінки залежності реального обмінного курсу від волатильності світових цін на сировину (п. 4.1); статистичні методи, порівняльного аналізу – для аналізу макроекономічних ефектів від сальдо бюджету (п. 4.2); теоретичного узагальнення та регресійний аналіз – для аналізу чинників інвестиційного процесу (п. 4.3); абстрагування, формалізації, економіко-математичне

моделювання, графічні методи та регресійний аналіз – для побудови базової статистичної моделі, що передбачає залежність структурних зрушень на користь несировинного сектора від умов торгівлі та інструментів економічної політики (п. 5.1), для оцінки макроекономічного впливу компонент економічної свободи (п. 5.2) та для дослідження впливу географічної орієнтації експорту на структурні зміни у вітчизняній економіці (п. 5.3) та інші.

На всіх етапах дослідження автор наводить ґрунтовну аргументацію, сформовану на основі опрацювання 548 публікацій. Положення, що виносяться дисертантом на захист мають високий рівень наукової новизни, обґрунтовані та доведені.

Наукова новизна дисертаційного дослідження

Найважливішими положеннями дисертаційної роботи, які визначають наукову новизну дослідження та особистий внесок автора у розробку даної проблеми є наступні:

- удосконалення методичних підходів до аналізу сучасного дискусійного феномену фінансизації світових ринків сировинних товарів на основі врахування ендогенності монетарних чинників (ставки LIBOR, курсу акцій фондового ринку США, курсу долара США), змін доходу й цінової динаміки на сировинних ринках, що дало змогу виявити домінуючу роль курсу акцій американського фондового ринку і ставки LIBOR в динаміці світових цін на сировину, а також незалежність від обмінного курсу долара США, який традиційно вважався визначальним чинником ціноутворення на світових сировинних ринках (розділ 2, п. 2.3, с. 164-170);

- розроблення методології економіко-статистичного аналізу функціональних залежностей сировинної економіки, що передбачає одночасне врахування динаміки світових цін на сировину та їхньої волатильності, яка дає можливість емпірично оцінити механізми макроекономічного впливу сировинного буму на динаміку доходу, інфляції, інвестицій та приватного споживання. Доведено дуалістичну природу сировинного буму, який, по-перше, проявляється у стимулюванні економічного зростання країн-експортерів за умови підвищення світових цін на сировину, по-друге, в негативному впливі на економіку загалом і на інвестиційну динаміку зокрема, у зв'язку із волатильністю цінових індексів на глобальних товарних ринках (розділ 3, п. 3.1, с. 175-178, 185-195, 197-203, п. 3.2, с. 206-218);

- концептуалізація засад дослідження сировинного буму як процесу підвищеної залежності від фінансових чинників, що враховує: нестабільність

очікувань (як наслідку залежності світових цін від волатильного фондового ринку), схильність до надмірних зовнішніх запозичень (як наслідку помилкової ідентифікації тимчасових цінових шоків як довгострокової тенденції), асиметрію залежності коротко- і довгострокового економічного зростання від умов торгівлі (шляхом надмірних зовнішніх запозичень, переінвестування у сировинному секторі та особливостей конвергенції до рівноважного стану в економіці, що перебуває на нижчому від оптимального рівні структурних співвідношень між сировинним і несировинним секторами), а також якість інституційних чинників (розділ 3, п. 3.2, с. 204-218);

- розвиток науково-теоретичних підходів до формування політики обмеження обсягів зовнішніх запозичень як головної передумови запобігання хаотичним реверсам платіжного балансу, а також збільшення внутрішніх заощаджень (шляхом підтримання високої процентної ставки в реальному вимірі, таргетування інфляції до 2-3% річних, перерозподілу податкового тягара в бік приватного споживання), що має на меті покращення умов проведення стабілізаційної політики в країнах-експортерах сировини з низьким рівнем ВВП на душу населення (розділ 3, п.3.3, с. 222-226, 229-230);

- обґрунтування методики дослідження явища «сировинних» грошових одиниць, яка враховує недоліки тривалого підтримання заниженого обмінного курсу, доцільність зміцнення грошової одиниці під час сировинного буму, а також інструментальний характер обмінного курсу як найбільш ефективного засобу стимулювання структурних змін на користь несировинного сектора і зменшення доларизації економіки (це збільшує фіскальний простір). Застосування цієї методики дає можливість ендогенізації обмінного курсу як чинника стійкості країн-експортерів сировини до зростаючої волатильності світових сировинних ринків (розділ 4, п.4.1, с. 240-251).

- розроблення методологічного підходу до стабілізаційної політики в сировинних економіках з низьким доходом, який ґрунтується на узгодженому використанні правил фіскальної і монетарної політики за умов асиметрії між обмінним курсом та динамікою світових цін на сировину (сировинний бум повинен супроводжуватися значним зміцненням грошової одиниці задля уникнення надмірного зростання грошової маси). Застосування такого підходу вимагає реалізації антициклічної фіскальної політики (як чинника зниження процентної ставки, збільшення заощаджень та інвестицій, а також поліпшення сальдо поточного рахунку) й імплементації розширеного правила монетарної політики (з урахуванням поведінки світових цін на сировину), що дає змогу підвищити передбачуваність стабілізаційної політики у трьох найважливіших вимірах – визначення рівноважної процентної ставки, підтримання

«безпечного» сальдо поточного рахунку, зниження премії від ризику (розділ 4, п. 4.1, с. 240-259, 267-269, п. 4.2, с. 274-277);

- обґрунтування концептуального підходу до сценарного аналізу політики таргетування інфляції у сировинних економіках шляхом врахування високої залежності обмінного курсу від світових цін на сировину та необхідності акумуляції достатніх валютних резервів як чинника зростання довіри до економіки й збільшення приватних інвестицій, що дає можливість скоротити часовий лаг між змінами в монетарній політиці та інфляцією і передбачає зниження макроекономічних ризиків, пов'язаних з нестабільністю світових цін на сировину (розділ 4, п. 4.1, с. 251-259);

- удосконалення методологічного підходу на основі розширеної моделі AD-AS до формування стабілізаційної політики з урахуванням фаз сировинного циклу, секторальних особливостей попиту і пропозиції на внутрішніх та міжнародних товарних ринках, асиметричний вплив обмінного курсу та світових сировинних цін на обидва сектори – сировинний і несировинний. Даний методологічний підхід дає можливість передбачити прояви механізму «відкладеної» інфляції під час сировинного буму та визначити оптимальний комплекс заходів фіскальної і монетарної політики, спрямованої на запобігання неінфляційному «перегріву» економіки та зміцнення національної грошової одиниці, що стає додатковим стабілізуючим чинником, зокрема шляхом зниження інфляції нижче рівноважного таргету (розділ 4, п. 4.1, с. 260-263);

- теоретичне обґрунтування за допомогою розробленої портфельної моделі секторів з різною дохідністю (сировинного і несировинного) можливості збереження сировинної орієнтації економіки внаслідок вищої поточної дохідності інвестицій у людський та фізичний капітал у сировинному секторі. З використанням індексу структурних змін, що враховує співвідношення несировинного та сировинного експорту, обґрунтування необхідності застосування адміністративних преференцій, зміцнення грошової одиниці, залучення прямих іноземних інвестицій з метою стимулювання розвитку несировинного сектору. Розроблення концепції макроекономічної політики трансформації сировинно-експортної моделі економіки України (розділ 5, п. 5.1, с. 315-342, п. 5.3, с. 388-392).

- науково-прикладні засади оцінки рівня економічної свободи як передумови поліпшення структурних пропорцій та стимулювання інвестиційного процесу в економіці з надмірним сировинним сектором (на зразок України), які дають можливість визначити напрями першочергової лібералізації економічного середовища (свобода інвестицій, впорядкування

урядових видатків, свобода підприємницької діяльності, захист прав власності) й водночас уникнути потенційних ризиків від надмірних лібералізаційних заходів на фінансовому ринку та у зовнішній торгівлі (розділ 5, п. 5.2, с. 343-359);

- розвиток теоретико-методологічних засад дослідження залежності структурних змін на користь несировинного сектора від обраної геополітичної орієнтації у зовнішній торгівлі на основі опрацьованої економіко-статистичної моделі, що враховує залежність розробленого індексу структурних змін від частки країн – основних партнерів у зовнішній торгівлі України (ЄС та Росії) (розділ 5, п. 5.3, с. 369-388).

Теоретична цінність і практична значущість одержаних результатів

Наукове значення результатів дисертаційного дослідження полягає у розробці теоретико-методологічних положень і методичних рекомендацій, які можуть слугувати базою для формування ефективної макроекономічної політики в країнах зі сировинною орієнтацією з метою послаблення залежності від волатильності глобальних сировинних ринків.

Практичне значення підтверджується довідками про впровадження одержаних результатів дослідження у діяльність установ. Основні положення та висновки дисертації використано Міністерством фінансів України (довідка № 04000-10 від 10.10.2018 р.); Національним інститутом стратегічних досліджень (довідка № 293/348 від 14.05.2019 р.); Міністерством економічного розвитку і торгівлі України (довідка № 3021-09/23123-07 від 03.06.2019 р; Львівською обласною адміністрацією (довідка № 02-вих-372 від 11.04.2019 р.); Львівською торгово-промисловою палатою (довідка №19-08-5/435 від 25.04.2019 р.); АТ «Укрспецтрансгаз» (довідка № 681/102 від 12.04.2019 р.); ТзОВ «Українська хіміко-енергетична компанія» (довідка № 06/05/19/-2 від 06.05.2019 р.); у навчальній діяльності Української академії друкарства (довідка № 64-10/1002 від 27.12.2018 р.) та Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-21/612 від 02.04.2019 р.).

Повнота висвітлення наукових положень, висновків та рекомендацій дослідження в опублікованих працях та авторефераті

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційної роботи достатньо повно висвітлені у 54 наукових працях, обсягом 55,79 д.а., що належить особисто дисертанту, з яких: 1 одноосібна монографія, 4

підрозділи у колективних монографіях, 16 статей у наукових фахових виданнях, 11 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз (1 – у «Scopus», 1 – у Web of Science). Результати дисертаційної роботи були апробовані на 22 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах.

Зміст автореферату та його структура цілком відповідають науковим положенням, висновкам та рекомендаціям, що містяться в дисертаційній роботі. Результати наукового дослідження, статистичний і графічний матеріал, що представлені в авторефераті та рукописі дисертації є ідентичними.

Дискусійні положення та недоліки дисертаційного дослідження

Відзначаючи високий науково-теоретичний рівень дисертаційної роботи, водночас слід зауважити, що окремі положення є дискусійними або недостатньо аргументованими. До загальних зауважень по роботі слід віднести наступні:

1. Класична робота на здобуття наукового ступеня доктора наук передбачає концентрацію огляду існуючих досліджень з відповідної проблематики в окремому розділі. Натомість, у рецензованій дисертації практично кожен з підрозділів значною мірою складається з оглядів та цитувань вже відомих результатів. Віддаючи належне обсягам проведеної автором роботи, все ж слід зазначити, що це заважає визначенню суто авторського доробку у досліджувану проблематику.

2. Вплив волатильності цін сировинних ресурсів на динаміку макроекономічних характеристик розвитку автор вивчає на прикладі встановлення відповідних емпіричних взаємозалежностей для низки національних економік. При цьому далеко не завжди статистичні характеристики зазначених взаємозалежностей відповідають статистичним критеріям достовірності. Це, зокрема значення коефіцієнта детермінації на рівні 0,21 (табл. 3.1 на с.184), або t-статистика на рівні 0,02 (табл. 3.3 на с.190) і т.д. Проте це не заважає автору трактувати такі зв'язки як dokonаний факт і підшукувати для них обґрунтування. Як наслідок в дисертації маємо різноманітну палітру таких взаємозалежностей, аж до повної групи подій. Наприклад, «виразно простежується обернена залежність між циклічною позицією ВВП США та світовими цінами на сирину нафту, але не бракує випадків, коли зростання цін на один із сировинних товарів має цілком протилежний експансійний вплив» (с. 156), або «від підвищення світових цін на сировину можна очікувати як збільшення ВВП, так і цілком протилежного

впливу» (с. 176) і т.п. Як наслідок, залишається незрозумілим, що хотів довести автор наведенням тих чи інших розрахунків, і на яких позиціях він стоїть.

3. В тексті дисертації автор зловживає використанням слів у непрямому значенні, які бере у лапки. Наприклад, на с. 113 такі слова містяться у виразах «низької процентної ставки і «слабкого» долара». «своєрідною «візитною карткою» глобалізації», ««фундаментальних» чинників глобального попиту», «на «виникаючих» ринках», ««революція» сланцевого газу». На с. 225 це «зазнає «подвійного шоку», «виникнення «раптової зупинки» потоків капіталу», «з'явилася «гойдалка» ВВП», «уникнути «зачарованого кола» нестабільності світових цін», «на тлі «подвійного дна» – цін». З огляду на те, що робота, яка захищається, є науковою і потребує однозначних тлумачень, така практика є недоречною.

Конкретними зауваженнями по роботі є такі:

4. В роботі зазначено, що метою є «розроблення цілісної наукової концепції формування стабілізаційної політики...» (с. 24), тоді як авторське визначення дефініції «стабілізаційна політика» відсутнє.

5. До нових результатів, отриманих вперше, автор, серед іншого, відносить обґрунтування необхідності «застосування адміністративних преференцій, зміцнення грошової одиниці, залучення прямих іноземних інвестицій з метою стимулювання розвитку несировинного сектору» (с. 28), що виглядає дискусійно і потребує більш детальних пояснень новизни.

6. В роботі бракує обґрунтування авторської логіки обрання саме країн з низьким рівнем доходу як об'єктів проведення емпіричних досліджень.

7. Згідно з рівнянням 1.1 (с. 63 дисертації) автор визначає сальдо поточного рахунку як приріст обсягів іноземних облігацій, що є помилковим і потребує виправлення.

8. На рис. 1.1 (с. 62) та рис. 1.2 (с. 71) наведені побудовані автором структурно-функціональні схеми впливу ресурсного буму та стагнації сировинних ринків на динаміку ВВП. Згідно з ними зростання експорту має дестабілізуючий вплив на динаміку ВВП в обох випадках, що потребує додаткових коментарів, оскільки ставить під сумнів класичні положення економічної теорії.

9. У пункті 1.2. «Відкритість економіки та сировинний експорт: проблеми теоретичних та методичних зв'язків» доцільно було б подати методику розрахунку та порогові значення показників відкритості, зокрема експортної квоти, імпоротної квоти, зовнішньоторговельної квоти, частки сировинного

експорту, показник умов торгівлі, мобільності капіталу, частки ПІІ до ВВП, частки портфельних інвестицій до ВВП тощо.

10. В параграфі 4.1 автор стверджує, що «вітчизняна ситуація останніх двох десятиліть відповідає реаліям багатьох країн зі сировинним експортом, які під час сировинного буму потерпають від надмірного припливу капіталу та «перегріву» економіки...» (с.254). В цьому контексті бажано уточнити, коли саме Україна потерпала від «надмірного припливу капіталу та «перегріву» економіки».

11. Окремі новели висновків, сформульованих автором за результатами проведених досліджень, фактично повторюють відомі положення економічної теорії. Зокрема дискусійною є новизна наступних висновків:

- динаміка світових цін на сировину залежить від макроекономічних чинників, де головним є попит в світовій економіці, а мінімізація волатильності сировинних ринків – від здатності обмежити цінові коливання на нафтовому ринку (с. 397);

- зростання світових цін на сировину поліпшує динаміку ВВП країн-експортерів, тоді як наслідки високої волатильності цінових індексів переважно негативні (с. 398);

- ефективність урядових видатків як чинника довгострокового економічного зростання залежить від якості інституційних чинників (с. 400);

12. Окремо слід відзначити дискусійність висновків автора щодо важливості «економічної свободи як чинника поліпшення якісної структури експорту», інтерпретацію «залучення прямих іноземних інвестицій як чинника сприятливих структурних перетворень», а також твердження «що вища частка країн ЄС в українському експорті збільшує частку несировинного експорту порівняно зі сировинними товарами і супроводжується прискоренням динаміки ВВП». Сучасні реалії економічного розвитку України не дають підстав для наведених тверджень (с. 402).

Проте, в цілому, зазначені вище недоліки та дискусійні положення суттєво не знижують високого наукового рівня, загальної теоретичної і прикладної значущості дисертації.

Відповідність дисертаційної роботи вимогам Порядку присудження наукових ступенів

За формальними і якісними ознаками, рівнем та новизною дослідження дисертаційна робота «Трансформація макроекономічної політики країн-експортерів сировинних ресурсів в умовах глобалізації» повною мірою відповідає нормативним вимогам МОН України та пп. 9, 10, 12 «Порядку

присудження наукових ступенів» затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, внесеними згідно Постанови Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р.

Загальний висновок

Дисертаційна робота Ніконенко У.М. на тему «Трансформація макроекономічної політики країн-експортерів сировинних ресурсів в умовах глобалізації» є завершеною, цілісною, самостійно виконаною кваліфікаційною науковою працею, результати якої вирішують важливу науково-прикладну проблему розроблення цілісної наукової концепції формування стабілізаційної політики в економіках країн сировинного типу з високим рівнем залежності від волатильності глобальних товарних ринків через узгоджене використання правил фіскальної та монетарної політики. Дисертаційне дослідження виконане на належному науково-методичному рівні, а його автор – Ніконенко Уляна Михайлівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук
радник директора
ДП «Гарантований по

Т.О. Власюк

*Згідно з висвітленою
Ногольшиєм сектору
кадрової роботи*

О. Якименко